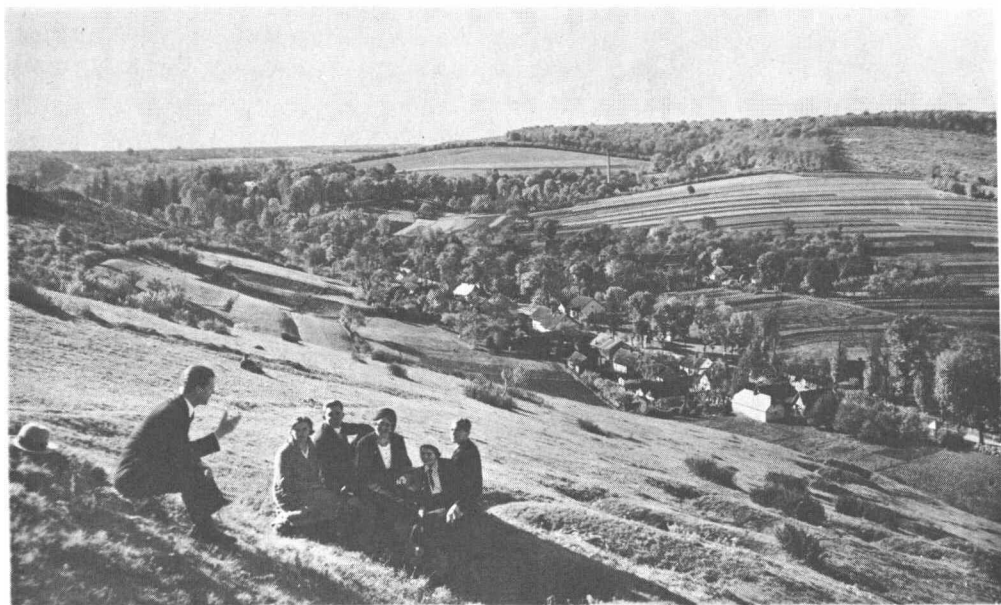

СЕЛО РАЙ

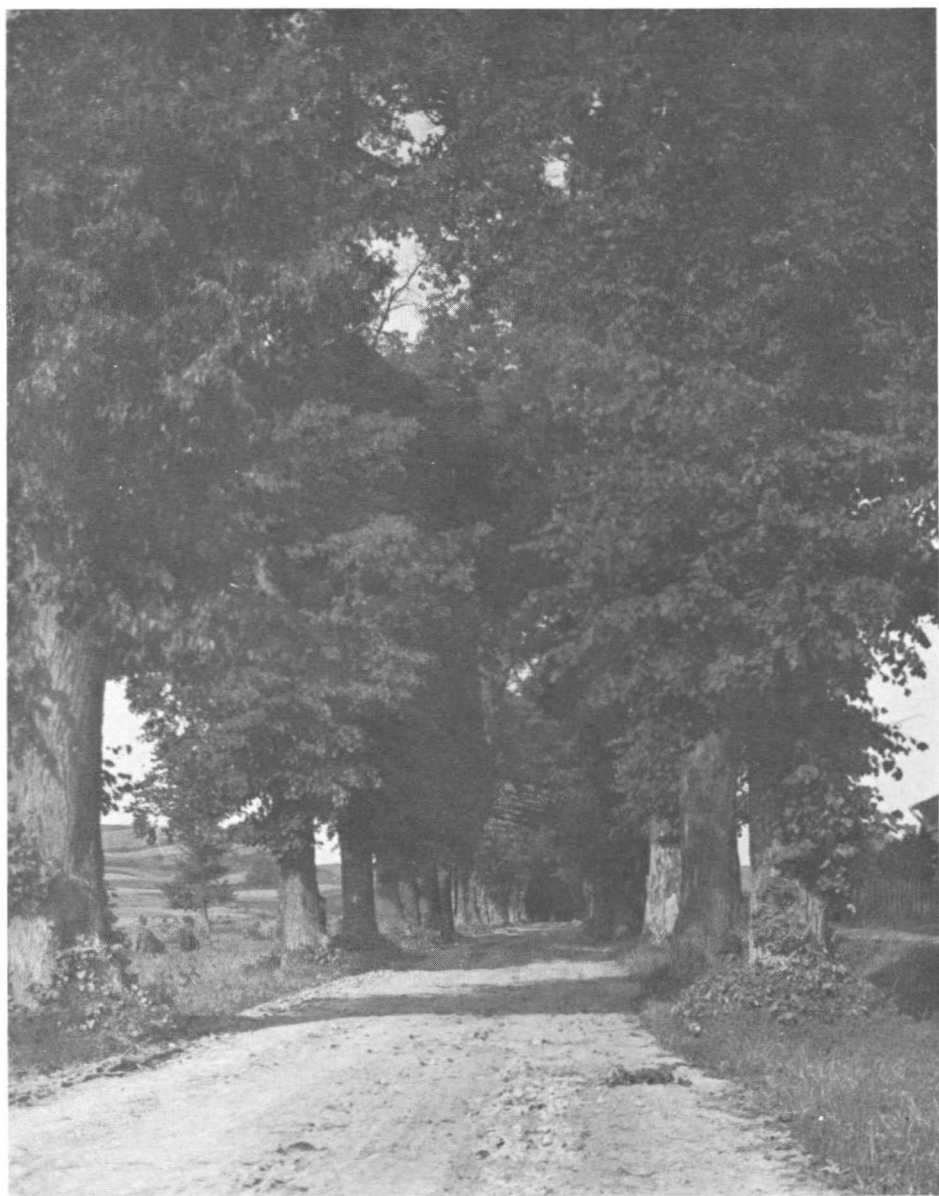
У віддалі двох клм. на полудневий захід від Бережан, серед гарної і дуже мальовничої околиці — між лісами і горбками, над мрійливим райським потоком — розляглося село Рай. Тутешні люди чи приїзні з різних сторін краю говорили, що це село своїм розкішним видом, справді заслужено має таку гарну назву.

Рай коло Бережан — східна частина

З Раю до Бережан вела дорога прекрасною липовою алеєю, де росли грубелезні приблизно двісті-річні дерева великани — пахучі липи. Гілля тих старих розлогих лип, що росли по обох боках дороги, лучилися з собою високо над дорогою, створюючи зелене склепіння тунелю, що і в дощ і в літню спеку — давало проходом захист і приємний холодок. Коли бувало в місяці липні зацвіла вся алея, далеко-далеко розходився милий запах липового цвіту та солодкого меду. Тимто гарними літними вечорами, багато Бережанців спішили в алею налюбуватись пахучим повітрям тієї околиці, що була неначе легеньями міста. Вздовж дороги поміж липами, поставлено чимало лавок для вигоди прохожих, що нерідко до пізньої ночі пересиджували серед такого пахучого оточення, і чарівної природи.

А коли проминула літня, недовга ніч і прийшов погідний ранок,

Початок раївської алеї від сторони Бережан

та зійшло золоте сонце над нашою алеєю, тут можна було подибати Бережанських гімназистів, що за свіжої пам'яті, хотіли ще раз повторити лекцію перед початком навчання.

Та не завжди було можна усім мешканцям свobodно проходжуватися і користати з тієї липової алеї. Був час, що ця дорога була призначена до виключного вжитку власників раївських дібр, і тільки вони та їх придворна служба, могли тудою проїздити. Тому на початку алеї від

сторони міста Бережан, поставили велику залізну браму, а по обидвох боках, збудували однакові два гейби малі стилеві замочки, в яких перебували дверники, що мали ключі від тієї великої брами, а відмикали її лише для переїзду двірських екіпажів. Всі інші мешканці села чи довколишніх осель, проходили чи переїздили бічними польовими дорожками, а також панщизняні селяни та робітники.

Все ж таки, разом із скасуванням панщини, припинили це панське право і відтоді, всі люди вільно могли користуватись тією дорогою - алеєю.

Стилева в'їздова брама в райську алею.

З полудневої сторони села, підіймалась доволі висока, місцями дуже стрімка гора, заросла лісом, молодняком і високими кущами. Крізь цю гору, вели стежки у різні сторони, були там також малі гарні поляни для забави молоді села. Щорічно на весну, уся гора вкривалась різно-барвистими пролісками, фіялками, пахучими конваліями та безліч іншими квітами, що надавали їй вигляду якоїсь запашної, дорогоцінної тканини.

Починаючи від середини села, від роздоріжжя, село видовжується вузьким, довгим клином між двірським парком і згаданою горою, що висувається в тому місці більше на полудневий захід. Це є так зв. „Вовкова” — назва ще з давен-давна, коли тут вовки герцювали. Під вечір, коли починало смеркатися, давали себе чути не абиякі артисти-співачи, що хіба в самому небі співацьку школу кінчали — сірі не-показні соловейки. Видно вони вже заздалегідь уставлялись з обидвох

боків людської оселі — одні в парку, другі на лісистій пахучій горі і розпочинали свої милозвучні трелі-концерти на зміну — до самого ранку, маючи численну і вдячну аудиторію.

Коли вийти на цю стрімку лісисту гору, що за дня спить-дрімає, а вечером оживає, та поглянути на північну і західну частину села, вид неповторний — „це справді Швайцарія” — сказав мій товариш інж. Андрій Адамчук, з яким ми обходили околиці села. З північної сторони, село замасне садами та городами, а далі в сторону села Лісник, починається хвилястий терен, узгір'я і долини з житами, пшеницею, картоплею та кукурудзою. Лівобіч, ці поля простягаються до самого лісу, а прозвали їх „Литвинкою”, і туди йде доріжка до Лісник, котрею в 1915-у р., ішли новобранці з Раю, Стрільці Січовії України визволяти...

У північно-західній частині села — стоїть найбільша у всьому повіті цегельня з високим комином, що продукувала добру цеглу для повіту і околиць. Знову, у західній частині села простягнувся розлогий парк, подалі графська палата та інші будівлі, а за ними ліс, ліс, і лише ліс...

Час постання оселі Рай

Письмові документи подають, що вже перед 1660-тим роком на терені теперішнього парку, була побудована мисливська палата, звідкіля виходили польські вельможі в ліси, полюючи на велику звірину. Вони очевидно мали при собі багато різномірної служби, яка й поселилась неподалеку тієї палати. У цій мисливській палаті, відбувались забави й прийняття, звичайно після ловів, на які запрошувано доволішніх вельмож. Про те пише видавець книжки „Ля Польонь” — Ходзько, що вийшла у Парижі десь перед 1880 р. Про назву оселі він пише: „Одного разу після великої забави, проходжувалась біля палати молодода пара наречених, Адам Сєнявські з нареченою Євою і обдумували, яку то назву дати б тій місцевості. Думали - обмірковували, вкінці наречена каже: „Ти зовешся Адам а я Єва, отож хай ця оселя має назву — Рай”. Чи часами той видавець щось тут не помішав, бо хроніки не згадують про якусь Єву, ніби жінку Адама — такої не було, але могла бути наречена на ім'я Єва.

Чи так було, чи може інакше, годі з певністю щонебудь сказати, в кожному разі інші документи з 1668 р., стверджують що тоді в оселі Рай, проживало 12 господарських родин. 1) Також вищий урядовець центральної канцелярії дібр Рай, Тарнавські, простудіювавши старинні акти і хроніки, що були в двірській бібліотеці, назвав навіть поіменно прізвища тих родин як ось: Клецорі, Свердуни, Барани, Білики, Матуси, Маруневичі і ще кілька.

Власники оселі Рай

Як зазначають давні акти даровин, польський король Жигмонт III, подарував усю Бережанську волость в 1530 р. Миколі Сєнявському, з привілеєм замінити оселю Бережани у місто на магдебурзькому праві, що він справді й перевів. Від цього часу, усі Бережанські посілости зна-

ходилися в руках тієї родини, аж до 1726 р. до смерті останнього з роду, Адама-Миколи. Цей останній з роду, мав єдину доньку Софію, що народилася в 1711 р. Ця Софія вийшла заміж за Денгофа, а після його смерті, другий раз за князя Августа Чарториського. Ще за свого життя, гетьман Адам-Микола Снявські, гостив в Бережанах і Раю, московського царя Петра I., і нашого гетьмана Івана Мазепу в травні місяці 1707 року. Софія Чарториська, мала доньку Ізабеллу, що в 1778 році дістала всю спадщину, і вийшла заміж за князя Станислава Любомірського. Вже по смерті свого чоловіка, вона покинула Бережани, казала відремонтувати мисливську палату і перенеслась на постійний побут до Раю. Тут вона проживала із своїми двома доньками Александрою і Констанцією. Коли ж Александра вийшла заміж за графа Александра Потоцького, з того часу усі Бережанські добра перейшли в руки тієї родини — аж до 1936 р., себто смерті останнього з тієї вітки роду, Якуба Потоцького. Згодом вони перейшли на власність фонду для поборювання хвороби рака. Цей перший Потоцькі Александер, казав на місці давньої мисливської палати, побудувати в парку стилеву і гарну палату. Довкруги палати, заведено парк з рідкісними деревами і дорогими кущами, ставок посеред парку з плаваючими лебедями і всілякими рибами, що їх видно було в прозорій джерельній воді. Коли приїздила родина Потоцьких до Раю, тоді вхід до парку замикали, позатим вступ був вільний, але треба було відповідно заховуватись, а то зараз же прислуга виганяла пустунів з парку.

В палаті містилася досить велика бібліотека. там були старі рукописи, ще з 13 сторіччя, та хроніки родів, посвячених з Снявськими. Бібліотека начисляла в один час 3030 авторів, в 4032-ох томах, та 544 брошур, між ними багато рідкісних „білих круків”. Була тут також Острозька Біблія. 2)

Один з Потоцьких, великий любитель расових коней, казав побудувати ген за палатою, великі стайні і там він їх плекав, а також багато продавав австрійській кавалерії. З дібр у Росії, продавав коні царській кавалерії. 3)

Попесть — смерть в оселі

Приблизно 1830 року господар з Раю Микола Баран, косив сіножать на „Мисьовій”, а при ньому сторожив великий пес. Через якийсь час, пса не було може з годину чи більше. Коли ж з’явився, весело поморгав хвостом, а господар погладив його кілька разів по голові. Згодом пса знову не стало, але за недовгий час прибіг, а в зубах у нього людська долоня. Микола Баран вмить зрозумів справу, що пес вже має в собі заразу і він також погладивши пса по щоці. Коли його жінка принесла обід, він вже здалеку остеріг її, щоб не приближувалась і мерщій втікала звідтіля, бо пес і він самий — вже заражені холерою. На тому місці він скоро помер, загинув і пес.

Багато людей тоді вимерло. Попесть косила їх мов траву, по коротких сильних болях у шлунку — вмирали. Померлих забирала спеціальна санітарна служба, убрана в білі каптани, на голові білий

каптур і такі ж рукавиці, та ховала нещасних в глибоких ямах, ще й зливали вапном, щоб не ширилась зараза. На тому місці був насипаний малий горбок під лісом недалеко від гаївки **на корчунку**

Збудування церковці в Раю

Аж до 1878 р. в селі не було зовсім жадного дому Божого, а люди ходили молитися до недалекого міста. У тому році, на прохання людей, власник маєтків граф Станислав Потоцькі, погодився, щоби муровану кузню, що стояла біля парку, переробити на малу церкву для села. Згодом син його Якуб Потоцькі подарував під будову нової церкви, більшу площу на початку села від сторони Бережан, поміж потоком та головною дорогою, а опісля фінансово допоміг її збудувати. Село Рай не мало своєї парохії, воно належало весь час до української католицької парохії в Бережанах. Деколи парох м. Бережан, або котрийсь з його сотрудників, приїздили до села для відправ, чи до школи на науку релігії.

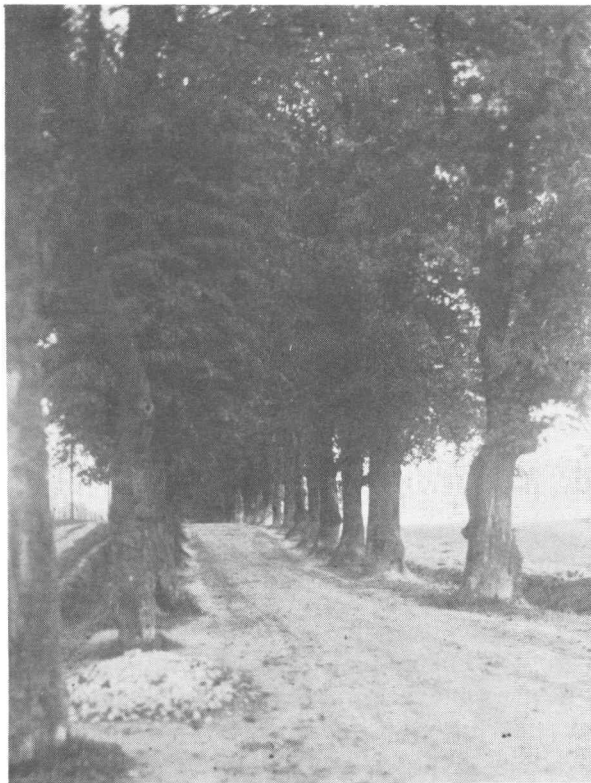

При вході до Раю

Походження мешканців села

Від непам'ятних часів двірську службу в Раю називали — „козаками”. Ті козаки їздили завжди з двірськими панами, чи це було полювання чи їздили в гостину, все вони були на послуги при боці панів. Коли помер Станислав Потоцькі, ті козаки вели увесь похоронний похід з Раю, аж до гробниці Сенявських в Бережанах, з палаючими

смолоскипами в руках. Чому ту придворну службу називали козаками і відкіля вони взялися — це могла б вияснити хроніка тут панивних родів, що була в тамошній бібліотеці, тільки рідко хто мав її в руках, бо не давали користати з неї постороннім людям. Але таки говорив згаданий вже урядовець Тарнавскі, що її читав, будь-то би первісні власники маєтків, забрали деяку кількість людей чи козаків із Східної України, та поселили їх в Раю для служби та охорони. Старі люди говорили також, що частина їх прибула до Раю по нещасній битві під Полтавою у 1709 р., що може й не відбігає від правди, бо два роки передше гостювали в Бережанах і в Раю обидва противники — гетьман Мазепа і цар Петро. Очевидно, гетьман мав свою прислугу, яка після тієї нещасної битви, знаючи околицю, могла схоронитися в Раю, пристаючи до тамошніх службових. Ті райвські козаки мали подібну до козацької ношу, як довгі чемерки опасані ременем або поясом, високі баранкові шапки, та довгі чоботи з халявами. На тих чемерках, мали вишивані червоного кольору — клямри. Волосся стригли низько, без чуприн, як у інших селян.

Липова алея при дорозі з Бережан до Раю.

Населення

1880-го року, в громаді Рай було 461 мешканців, на двірському обширі 131, разом було 592 мешканців, з цього після віровизнання — грек.-кат. 392, рим.-кат. 165 і 35 інших. Однак більшість з тих 165

рим.-кат., говорили українською мовою і поляками себе не почували. Справдішніми поляками, були урядовці центральної канцелярії заряду дібр Потоцьких, бо ж там велось усе урядування по польськи, ну і та родина зачисляла себе до польської аристократії.

До першої світової війни, центральний заряд дібр у Раю, адміністрував 23-ма фільварками, що були розкинені у всьому повіті, а також 32-ма тисячами моргів лісу, лише у Бережанському повіті. Для справної адміністрації так великих маєностей, треба було мати на праці більше людей, а головню спеціалістів з високими студіями, як лісових інженерів, агрономів, правників-знатоків адміністраційних законів та розпоряджень, вчених книговодів тощо. Але ніколи не було на такій посаді й одного українця — були самі поляки або спольщені австрійські німці в повіті, що нараховував понад 70% українського населення. Ось ті урядовці і їх прислуга — творили на наших землях так звану „польонію з дзядя-прадзядя!” . . . що були найгіршими польськими шовіністами, і завжди за найменшу дрібницю, вимагали від наших зміни обряду і покинення своєї національності. В 1935 р. в селі було вже приблизно 130 хат, а населення до тисячі двісті душ. Не було великих багатців, найбільші досягали заледве 20 моргів землі, а було таких біля 15 господарств. При кінці 19 стол., таким найбагатшим господарем в селі Раю був Матвій Баран. Решта населення, маючи кілька моргів ґрунту, працювали як столярі, мулярі, цегельники, лісоруби, теслі, а також як двірська служба.

Школа

Чи не першим учителем у селі після введення шкільного примусу ще минулого сторіччя, — був учитель Ремеза. Він дуже багато вимагав від своїх школярів — науки, доброї поведінки, чіткого писання, а за недодержання тих вимог, строго карав їх тростиною по руці чи по спині. Це були часи, коли учителеві прислужували „такі дидактичні” методи, але як-не-як, учні таки старались задовільно випрацьовувати свої задачі, вже як не „за совість то за страх”, тому було мало лінивих учнів. Багато з них, виросли згодом на корисних, свідомих громадян і добрих українців-патріотів.

Із тих, що вийшли з-під його руки, слід згадати Дмитра Кізиму, діяльного члена читальні „Просвіти” і політичного діяча в селі, що спільно з господарем Семеном Бараном та іншими громадянами, переводили виборчі кампанії за вибором своїх українських кандидатів чи до галицького союму чи австрійського парламента у Відні. Він дуже любив читати книжки, і тим способом побільшати своє знання, був кошовим тов. „Січ” у селі. Але в 1913 р. він виїхав до ЗСА, і недавно тому помер в Ньюарку.

До тих, що провадили село до кращого, слід зачислити також Йосифа Дякова, що був в один час кошовим січовиків, але десь у першій війні й загинув. Також Йосиф Свердун, знаний в селі просвітянин, що вчитував Раївцям на роздоріжжі села книжки та газети. В селі добре згадували — Осипа Чайківського і його сестру Анну. Вони визначились

у просвітянській праці, а також звернули увагу на економію і купецтво, розбудовуючи гарну крамницю при читальні „Просвіти”.

Не можна поминути й Дмитра Якімова, вислуженого десятника австр. армії, що разом з іншими, провадив січовиків Раю на великому святі-маніфестації у червні 1914 р. у Львові. До них належав теж Семен Баран, що був війтом села до 1928 р.

Також Петро Борусевич, перед першою світовою війною, старший підфіцер австрійської жандармерії, що у 1918 р. відбував службу в УГА, та його брат Микола також старший підфіцер 55 полку австрійської піхоти. Він доперва в кілька років по війні, вернувся в село з італійської неволі. Було їх далеко більше, але пам'ять заводить, і не можна тепер пригадати їхні прізвища. Пізніше, доброю учителькою, була Валерія Зеликова. З її клас, пішло багато раївської молоді до гімназії в Бережанах.

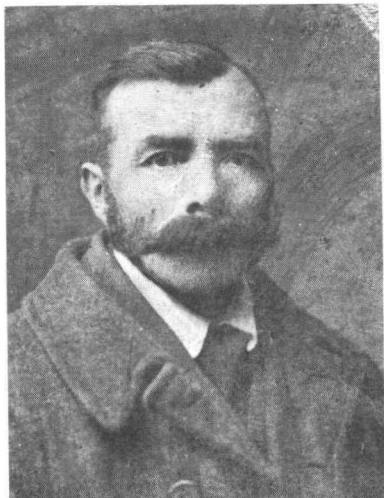
Постання читальні „Просвіти”

До 1902 р. село Рай не мало жадної ні просвітянської ані політичної організації. Селом завідувала напівграмотна громадська Рада, що покійно слухала директив і побажань панів-завідателів з центральної канцелярії дібр. За цей послух і прислугу — можна було отримати дозвіл на випас худоби в графському лісі, фірчину дров, піску чи каменю, отримати працю в цегельні чи деінде, або якусь іншу благодать з ласки панів директорів. Але перші випускники зі школи управителя Ремези, дійшовши літ, вже іншими очима поглянули на те, що діється в селі, і з тим цілком не хотіли помиритись. Вони вже були свідомими громадянами села Раю, знали чий вони діти і що творилося на українських землях. Тому вже в 1902 р. в домі господаря Семена Барана, відбулись перші загальні збори і засновано читальню „Просвіти”. На ті збори запрошено декілька інтелігентів з Бережан, які й були головними промовцями. Тими промовами вони дуже зворушили присутніх, і заохотили їх до народньо-просвітянської праці в селі. Мій покійний батько, згадував присутнього тоді д-ра Володимира Бачинського і ще одного на прізвище мабуть — Дідуник. Головою читальні обрано тоді старшого громадянина Василя Свердуна, якого аж до смерти усі в селі називали головою, хоч він залишив головство в 1913 р. з причин таки старости. Посилена праця в читальні пішла жвавим темпом спочатку в домі Семена Барана, опісля в домі Василя Яреми посеред села, бо ця хата була більше простірна для членів і бібліотеки.

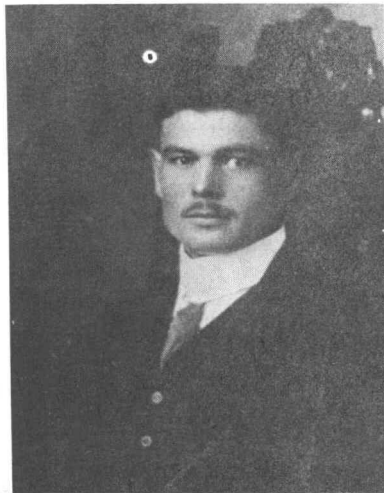
Ось тоді то заснуванням читальні в селі — дуже зажурились пани з двора, і були спроби при помочі неграмотної громадської Ради, усякі зібрання чи збори, таки розгонити, і до ніякої просвітньої праці не допустити. Але війт тієї Ради, натрапив на рішучу поставу управи читальні, і рад-не-рад мусів з нічим повертатись до „своїх”. За те він зненавдив членів читальні, і коли хотів кого образити, то піднесенням голосом лаявся: „Ти читальнику якийсь”. Та ті читальники, взялись таки солідно до праці не лише на просвітнім, але також і на політичним відтинку. Вони промовчували шлях нашим кандидатам при

виборах до сойму чи парламенту, та проганяли зі села всяких платних пройдисвітів, що намовляли наших людей до хрунівства та голосування на всіляких Дулембів чи Зборовських. Вони повели посилену акцію за вибором такої громадської ради, що буде прихильно відноситися до українсько-народнього руху на полі просвіти, науки, знання чи української політики. І вони віднесли рішучу перемогу, впровадивши до тієї Ради, людей нових часів – вже не слухняних русинів, а справжніх українців-патріотів, щирих приятелів свого народу. В 1912 р. війтом села обрано господаря Семена Барана, одного із засновників читальні „Просвіти” в Раю.

Від цього часу, не було більше будь-яких непорозумінь поміж тими установами, а навпаки, нова громадська Рада у всьому підтримувала читальню і кооперативу, сприяла їхньому розвитку, на культурному й економічному полях. Вже в пізніших роках, ця Рада подарувала гарну площу для читальні, для побудови більшої залі на театральні вистави і концерти.

Семен Баран, визначний довголітній війт села **РАЙ**, загальнолюблений і шанований за своєю віддану працю для Громади, Батько відомих на Нюйорському терені інж. Осипа і дра. Остапа Баранів.

Дмитро Кізима, знаний громадський культурно-освітний діяч, колишній Кошовий Січі в селі Раю.

Перші гімназисти в Раю

Приблизно до 1905 року, в селі панував всеціло погляд, що гімназія не є призначена для хлопських дітей, а лише „панських”, бо хлопської дитини „пани” не допустять, щоб вона колись сама стала „паном”, бо це ж конкуренція для їхніх дітей. І хоч у селі не бракувало здібних і пильних школярів, батьки таки рішали, щоб вони краще

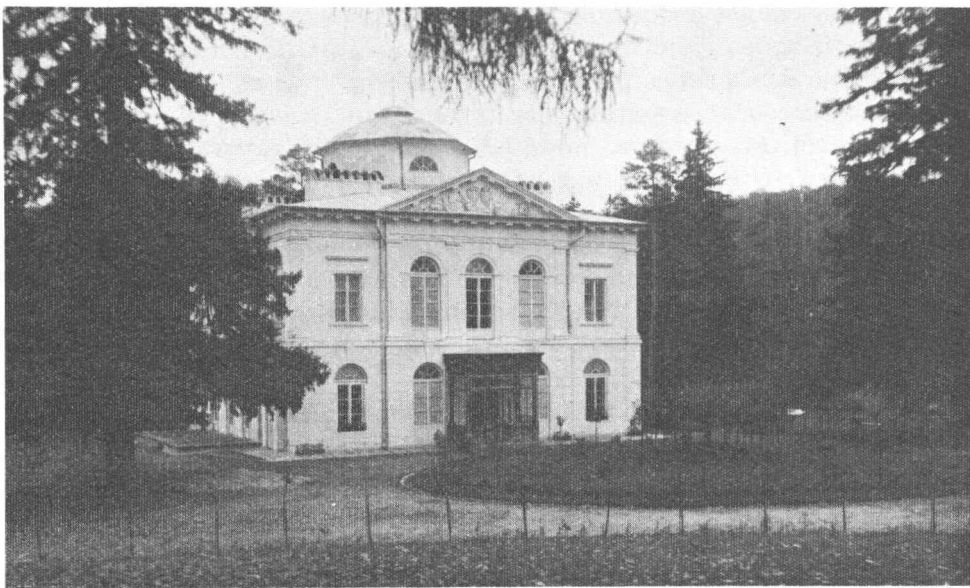
пасли худобу, як мали б іти до міста на науку. Частинно правда була по їхній стороні, бо вчителі-поляки, неприхильним оком дивились на приріст української молоді в гімназії, зате наші учителі, такі як проф. Григорій Бобяк чи Ісидор Єлюк, цілим серцем раділи з побільшування рядів наших гімназистів.

До тієї нехиті післяти дітей в гімназію, причинилася одна подія, що трапилась з молодим учнем гімназії Іваном Цеселським. Хоч його батьки і він самий були римо-католицького віровизнання, вдома говорили усі українською мовою. Той Іван Цеселський, (звали його Ясьо) тоді в третій класі гімназії, був дуже добрим і пильним учнем. Загально його любили, лише один з учителів його не долюблював, таки його причіпався і насміхався з нього. Іван був амбітним хлопцем і довго терпів ті наруги, та вкінці і йому як кажуть „урвався терпець”; коли цей назвав його дурнем, Іван скочив з лавки, вихопив поліно з-під печі, та поцілив того „приятного” учителя в коліно, а самий — зник з класу. Пропав десь наш нещасний Івась і не було його більше тижня вдома. Побивалися за ним батьки та шукали його в лісах та полях. А він тим часом, жив в лісі мов якийсь пустельник на корінцях та ягідках, а коли почав накрапати дощ, поодинокими картками із книжок та зшитків, зробив на галузках дерев гейби якийсь піддашок, і таким способом закінчив свою гімназійно-наукову кар’єру. Коли ж батьки віднайшли його в лісі та привели до дому, батько спочатку дорікав йому за такий його поступок, але ніде правди діти, він був дуже добрим і пильним учнем, про що знало усе село. І коли йому прийшлося залишати школу, то це тільки тому, що був хлопським сином, а таких „пани” не люблять, щоби вони пізніше не відбирали становищ та хліба „панським” дітям! Так село вірило, а батько Івася у приватних розмовах ще й підтверджував таке „панське” наставлення в місті. Наслідком цього випадку було те, що батьки школярів у Раю, заріклися післяти своїх дітей у школу в Бережанах, бо вона не для хлопських дітей!

Довго-довго мусів просити школяр Іван Баран свого батька Олексу Барана, щоб він вписав його до 1-шої класу гімназії в Бережанах, що йому вкінці й повелось, а було це у 1905 році. Почав він щоденно ходити пішки до гімназії в Бережанах, в гімназійному однострою з одним срібним паском на ковнірі блюзи. Стрічаючи по дорозі раївських людей, чемно скидав свою високу учнівську шапку і всіх поздоровляв словами „Слава Ісусу Христу”. В селі з дива аж охнули! А дивіться люди добрі, Олексів Івась вчиться таки на „пана”... але носа не задирає, всіх чемно поздоровляє, лише чи пани захотять його до того панства припустити, бо сина Цеселського таки не допустили!

Добре вчився Іван Баран і 1913 р. здав в Бережанах гімназійну матуру. Приблизно три роки пізніше, почав науку в гімназії Михайло Маруневич, а після нього, на рік перед першою світовою війною, також Осип Баран стрісний брат Івана Барана. В тому часі не було вже більше жадного упередження до Бережанської гімназії в справах „панських чи хлопських” дітей. Але і в гімназії основно змінилися часи, там були вже окремі українські відділи, в яких учили українською мо-

вою виключно українські вчителі. Це вже не було те саме, що перед десять чи п'ятнадцять роками, коли вчителями були майже самі поляки. І були б інші школярі також навчались в гімназії, але розпочалася літом 1914 р. війна, що тривала повних чотири роки, тому не було молодого нарібку українських гімназистів за ті роки з села Раю.

Палата Потоцьких в Раю коло Бережан

Перша світова війна

Коли лише проголошено загальну мобілізацію, а опісля вже й виповідження війни, в раївському парку заройлось від австрійського війська всіх гатунків зброї і одного ранку, о. крил. Теодор Кордуба, парох греко-католицької церкви у Бережанах, відправив для того ж війська польову Службу Божу в парку, та провів присягу на вірність австрійському цісареві Франц Йосифові І. Через кілька днів, усе військо подалося на захід, залишаючи в Раю нечисленну патрулю. Кілька днів пізніше, з'явився нечайно на коні з царської армії молодий козак, та зажадав від двірської прислуги, негайно дати йому що найкращого верхівця з графської стайні, в заміну за його — та в тому моменті побачив він австр. улана із тої патрулі. Від першого пострілу козака — улан впав мертвий, але за хвилину впав і той козак від кулі іншого улана. Це були одинокі втрати на терені Раю.

За короткий час, прибула до села більша московська патруля і почала господарювати по своєму у графській палаті. Вперед розбили двері в пивницю, а там горілок, лікерів, дорогого вина — повнісько. Повпивалися вони там до загину, а потім нищили все, розбивали - лама-

ли, та ще й людей приганяли, щоб і вони собі обміряли та запаслись графським добром. Щойно, коли прибула цивільна російська влада – настав спокій, грабежі більше не було. Не один з раївських мусів повертати, що забрав з палати. Українське життя в селі за тих часів, зовсім завмерло. Такий стан тривав аж до приходу австрійсько-німецьких військ в червні 1915 р.

Повернення Австрії — набір добровольців до Легіону УСС

Розгромивши російську армію під Горлицями в травні 1915 р., австрійські та німецькі дивізії погнались за переможеними москалями і через місяць фронт спинився у Бережанах над рікою Золотою Липою. Москалі мали свої укріплення на горі Звіринці, а австрійське військо закріпилось на Бабиній горі, на Райській горі та Сторожиську. Великих боїв тут не було і через два місяці, москалі завернули над ріку Стрипу.

У тому часі набирали молодих добровольців до Українського Легіону. Збірним місцем назначено село Лісники. Пішли там і раївські хлопці-добровольці. Зібралось їх там з довколишніх сіл до двох сотень добровольців і під проводом УСС-а, однорічного вистуна Теодора Кизими, Бережанського земляка, відмаршували до залізничної станції в Підвисокім, а відси до кадри Легіону.

З Раю пішли тоді: Іван Баран, Михайло Маруневич, Михайло Юрчишин, Михайло Ярема, Василь Концевич і Василь Миханів. Із них 1916-го року, загинув у бою під Потуторами – Василь Концевич. Другим УСС-ом, що впав за рідний край, був Михайло Ярема. Він загинув у бою з московськими більшовиками біля міста Олександрівська над Дніпром 15. квітня 1918-го року. Похоронено його на високій козацькій могилі, при численній участі народу та війська УСС. Третім з черги УСС-ом, що загинув за свій край — був десятник УСС Василь Миханів. Він прибув враз з Легіоном до Львова з початком листопада 1918 р., щоб боронити галицьку столицю перед нападом ворогів-поляків. Його геройське тіло, похоронено з іншими українськими вояками на Янівському цвинтарі у Львові.

Рай за часів української Держави 1918 - 1919 рр.

В дні 4 листопада 1918 р. уся Бережанщина, а також село Рай, святкували перший день правдивої свободи у своїй незалежній Державі. У приготуваннях до цього діла, не забракло і раївських патріотів, що допомогли перевести перебрання влади для української Держави.

До таких патріотів належав у першу чергу однорічний десятник УСС Михайло Маруневич. Він у тому часі був у Раю на короткій відпустці. Десь з кінцем жовтня, покликав його до себе на розмову сл.п. проф. Ісидор Єлюк, даючи йому певні доручення. Після цієї розмови, він звернувся до мого покійного батька Семена Барана, що був тоді війтом в Раю, та розпитував, чи міг би він отримати кілька крісів з набоями (війти мали наказ збирати по полях всяку зброю, та передавати військовій владі), що потрібні йому для нашої української

Михайло Маруневич, кол: УСС
і четар УГА доцент Харківсько-
го Університету, загинув на за-
сланні в Сибірі в 1940 роках.

справи. Важко пригадати сьогодні, чи і яку кількість зброї він тоді отримав, а про дальші події будуть писати очевидці або таки виконавці.

Вже після перебрання влади, Окружна Військова Команда у Бережанах, підвищила його до старшинського ступеня хорунжого, а що незабаром відходив на підмогу до Львова перший запасний курінь з Бережан, він пішов з ним як четовий командант, щоб ділом засвідчити свою любов Батьківщини. Саме тоді, його рідний батько Михайло Маруневич старший, в службі австр. армії при „ляндштурмі” у Львові, перейшов до українського війська і станув з крісом в руці на оборону столиці перед ворогом.

Хорунжий (згодом четар і командант сотні УГА) Михайло Маруневич, ніколи вже більше до Раю і своєї старенької мами не повернувся. Разом з цілою армією перейшов річку Збруч, і там далі боровся за визволення України. Після воєнних років, вчився у Харкові (польський консул відмовив йому візи), закінчив студії і був доцентом того ж університету. Та не минула його доля тодішніх визначніших українців. Перед другою світовою війною, його заарештовано, та запроторено на далеку північ, а там пропав і слід за ним.

Тут треба також згадати підстаршин братів Петра і Йосифа Пришляків. Вони одні з перших зголосились до військової служби при УГ-Армії, обидва хоробро воювали, та обидва й загинули смертю героїв на полі бою з поляками, 1919-го року.

За волю рідного Краю, також загинули на полі бою— Михайло Кле-
цор с. Гринька **десятник**, Павло Семків **вістун**, Микола Пилипів **син**
Дмитра, Осип Миськів **син Степана**, Михайло Миськів **син Василя**
і **Іван Білик**.

Загинув теж на Україні десь з кінцем 1919 чи на початку 1920 рр. Стах Турковський, що увесь час власною підводою довозив на фронт потрібну амуніцію. Рай — село невелике, все ж таки 12 гордих українських вояків, віддали своє молоде життя за волю свого народу. Для збереження вдячної пам'яті тих молодих односельчан, в домівці читальні висіла пропам'ятна таблиця з їхніми славними іменами. У їх пам'ять і пошану, відбувся здається в 1927 р. свято-концерт з відповідною програмою. Їхні батьки і вся родина, сиділи на перших почесних місцях, і хоч огортав їх сердешний смуток за своїми синами чи братами, підтримувала їх на душі свідомість, що ті молоді герої почесно виповнили свій обов'язок, а співгромадяни-українці віддають їм належну пошану.

У боях з ворогами України, було теж чимало поранених вояків-райвчан. У пам'яті залишилися прізвища Івана Танчука і Дмитра Барана.

За часів української державности, владу в селі виконував сільський комісар, а був ним увесь час Семен Баран, знаний український патріот і добрий громадянин свого села. Він совісно виповняв усі свої обов'язки і з усього щирого серця рад був допомагати своїй українській владі, щоб вона закріпилась і встоялась перед ворогами.

У тому благодійному часі своєї рідної державности, сотні української молоді, подались до Бережан із усього повіту й сусідніх до середніх шкіл, гімназії та учительського семінара, щоб набути знання та науки, чого досі вороги їм заперечували.

Польська окупація 1919 р.

Не судилося нам Галичанам закріпити нашу молоду Державу. Ворожі сусіди мов ті ненажерливі вовки, обскочили із усіх сторін, щоб її повалити та знищити, а самим поживитися чужим добром.

У другій половині травня 1919 р. село Рай знайшлося під польською окупацією і хоч скоро прийшлося нашим ворогам втікати перед нашими фронтовими військами у так зв. „Чортківській офензиві” — за яких три тижні після утечі, ворог знову зайняв наше село, усю Галичину, і так вже остало аж до осені 1939 р. — до часу повного розгрому польської держави німцями.

З польською окупацією настали для українського населення зовсім інші часи й обставини. Довгий час не вільно було вести будь-яку просвітньо-читальняну чи яку іншу національну діяльність. Щойно у 1922 р. відновлено діяльність читальні „Просвіти”, однак і тоді мало хто був діяльний і мало хто й заглядав до неї. Старші зневірилися нашою невдачею, а зовсім молоді не знали, як і що робити.

Віднова культурної праці в селі

Через кілька років, ця справа зовсім змінилася. Молодші підросли, набрались розуму і всіх їх огорнула велика охота до праці над своїм народом, вступила у їхні серця тверда віра в кращу будучність. Вони

зразу стали членами читальні, а далі й інших товариств, що в селі постали. На голову читальні запрошено колишнього десятника УСС Михайла Юрчишина, цей обов'язок він прийняв та став щиро працювати. Відновлено читальняну бібліотеку, виписано декілька газет і журналів, створено аматорський гурток. Найбільше дошкулюно відчувалось брак театральної залі. Але при головній дорозі напроти церкви, була обширна громадська площа. Пішла делегація просити Громадську Раду, дозволити побудувати на ній дерев'яний театральний будинок. Громадська Рада такий дозвіл дала, і ось за недовгий час, збудовано просторий театральний дім під проводом голови читальні Михайла Юрчишина, що як колишній десятник технічної сотні УСС, на таких конструкціях добре визнавався.

Ставок в раївськiм парку

Повосні молоді гімназисти

У тому часі, із села Раю пішли понад 15 молодих гімназистів учитися в Бережанській гімназії. Вони щоденно маршували пішки туди і назад, приблизно 4 - 5 клм. не оглядаючись на погоду чи температуру. Нераз — прийшлося таки добре перемерзнути чи змокнути під час дороги, та це ні одного не відстрашило від пильної науки і присутності у школі. Але учням гімназії не було вільно цікавитися будь-якими іншими справами, поза гімназійними заняттями, тож і не вільно було займатися справами читальні, аматорського гуртка чи місцевого хору. Ніяк не могли стерпіти цього обмеження, їхні молоді, палкі серця і їхнє патріотичне наставлення, тож вони з усією

Театральний гурток при Чит. Просвіті в селі Раю.

Сидять з права, 3-тій Михайло Клепор режисер і суфлер на виставах, 5-тій по середині Осип Ганачевський, його ділянка спів і музика гуртка (замордований більшовиками в 1941 р.). Сидить перша з ліва Тося Мирошівна, загинула рівнож в казматах більшовицької тюрми в Бережанах 1941 р.

Горішній ряд зліва, 4-й Володимир Пришляк — режисер і визначний актор театр. Гуртка. За диригентом стоїть Тося Кізімівна

молодечою завзятістю, включились у працю в своєму рідному селі, не оглядаючися на можливі наслідки такої поведінки. І так учень Осип Ганачевський зорганізував гарний хор, Володимир Пришляк — визначний член цього хору, — показався першорядним актором, а то й режисером аматорського гуртка, а Михайло Клепор вибрав для себе важку і невдячну працю — суфлера, що не раз рішала про гру акторів, гладкий хід самої акції на сцені, а опісля про оцінку сієї вистави. Часом заіснували на сцені такі критично-смішні моменти, що лише він потрапив опанувати ситуацію. Як постійний суфлер, був незаступний, а його зрівноваженість і спокій духа, були не раз великим порятунком для раївських акторів на сцені. Мабуть доки проживав у Раю, не обійшлась без нього ні одна вистава, бо часом був і суфлером і рівночасно режисером даної театральної вистави.

Інші раївські гімназисти, також по змозі помагали у просвітній праці в селі та виконали велику і непроминальну національну роботу, що піднесло село Рай до рівня одного з найбільш патріотичних українських сіл у Бережанському повіті.